

Jan Piotr Pruszyński

Problemy prawnej ochrony zabytków ruchomych sztuki sakralnej

Ochrona Zabytków 35/3-4 (138-139), 217-219

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zabytków — i porównanie wypada na korzyść tej ostatniej. Materiał ten jest jednym ze źródeł, na podstawie których Royal Commission on Historical Monuments wydaje stopniowo bardzo szczegółowe inwentarze zabytków architektury na terenie Anglii. Ukazują się one w postaci grubych tomów, z których każdy poświęcony jest osobnemu hrabstwu lub nawet jego części, zawierają pełny zestaw informacji historycznych, architektonicznych, źródeł ikonograficznych, archiwalnych oraz szczegółową bibliografię. Ich wadą jest to, że wydawane są bardzo powoli (do dziś ukazało się ich zaledwie kilkanaście) i mają charakter skończonych inwentarzy, które nie mogą uwzględniać nieustannie zmieniających się kryteriów uznawania poszczególnych obiektów za godne udokumentowanie. Spod generalnego systemu ewidencji wyłamuje się Londyn. Listy budynków o szczególnym znaczeniu architektonicznym lub historycznym kompletowane są przez Historic Building Division, działającą przy Greater London Council. Instytucja ta zajmuje się także przeprowadzaniem konserwacji oraz adaptacji niektórych z tych budynków dla

potrzeb Rady Miejskiej Londynu. Czuwa także nad pracami tego rodzaju wykonywanymi przez inne instytucje lub prywatnych właścicieli budynków znajdujących się na liście. W jej ramach działa też sekcja prawna oraz sekcja inwentarzy, odpowiedzialna za dokumentację poszczególnych obiektów, publikacje oraz wydawanie ukazującego się w kolejnych tomach od początku XX w. Powszechnego Inwentarza Architektury Londynu.

mgr Katarzyna Murawska
Muzeum Narodowe w Warszawie

Bibliografia:

Historic Buildings and Conservation Areas — Policy and Procedure, Circular from Department of the Environment, 23/77, 12/81, Appendix A.
Notes on Conservation in England, Department of the Environment, b. d.
Historic Buildings Division, Greater London Council, b. d.
J. Earl, Listed Buildings and the Laws of Preservation, Chartered Surveyor, February 1972

THE RECORDING OF MONUMENTS OF ARCHITECTURE AND BUILDING IN ENGLAND

The Fortress House in Mayfair (London's district) is the seat of the institute that makes lists of historic structures in England and Wales (Scotland has its own system) placed under its legal protection (Department of Ancient Monuments and Historic Buildings). Another institution is the National Monuments Record which compiles iconographic materials with detailed data on the structures.

The system of monuments protection in England and Wales covers: (1) the so-called monuments of the past such as archaeological sites, ruins, abandoned castles and churches, (2) buildings of particular significance, and (3) zones of conservation protection.

The campaign to record buildings, taken up in 1944, was completed a few years ago. By 1980 it covered 273 thousand monuments. The list is being regularly updated. In England buildings are qualified according to the following classes: 1st class — outstanding buildings (5 per cent of the total), 2nd class — most of the buildings that deserve protection; the

structures asterisked represent objects of particular care. Class 3 has been given up, with part of its buildings transferred into class 2.

The author compares English recording system with the Polish one, carried out by the Centre for Monuments Documentation attached to the Ministry of Culture and Arts in Warsaw. The Polish recording comprises also specifically Polish structures, i.e. wooden and folk buildings. An object placed on the list in England is automatically covered by legal protection. In Poland it has to be on the list of historic monuments. In 1976 there were in England 856.982 photographs of historic buildings, 14.906 layouts and 750.000 photographic negatives.

Concluding the author says that Polish recording cards (for architecture) are better than English. In England the publishing of inventories takes a very long time and then the publications are final items, without a chance for any complements to be introduced. For its own purposes, London has been publishing inventories from the beginning of the 20th century (the so-called A. General Catalogue of the Architecture of London).

JAN PIOTR PRUSZYŃSKI

PROBLEMY PRAWNEJ OCHRONY ZABYTKÓW RUCHOMYCH SZTUKI SAKRALNEJ

*Do najszlachetniejszych czynności ducha
ludzkiego słusznie zalicza się sztuki
piękne, zwłaszcza sztukę religijną i jej
szczyt, mianowicie sztukę kościelną.*

(Konst. Sob. Wat. II z 4.XI.1963 r., VII.1)

Kościół polskie spotykał w przeszłości los, który był udziałem wszystkich dziedzin życia społeczeństwa. Okradane dla wartości materialnej precjozów, niszczone jako ostoja polskości i patriotyzmu, w ostatniej wojnie ucierpiały ponadto od grabieży dzieł sztuki prowadzonej z iście teutońską systematycznością. Tym większa jest

odpowiedzialność duchowieństwa i ogółu wiernych za zachowane dzieła sztuki sakralnej i tym większe są obowiązki w zakresie ich ochrony konserwatorskiej, ochrony przed zniszczeniem lub kradzieżą, by zasób zabytkowy naszych kościołów przekazać przyszłym pokoleniom w stanie nieuszczerplonym. Zatrzymajmy się na zagadnieniach ochrony przed zniszczeniem lub kradzieżą.

Podstaw ochrony prawno-karnej należy doszukiwać się w dwu aktach prawnych: *Kodeksie karnym* z 19.IV.1969 r. i *Ustawie o ochronie dóbr kultury i o muzeach* z 15.II.1962 r.

Ponieważ wyrok Sądu Najwyższego z 11.IX.1958 r.

(IK 778/57) określił, iż mienie kościelne nie jest własnością społeczną *iure sensu*, nie można kwalifikować zagarnięcia, tj. przywłaszczenia sobie celem przysporzenia korzyści majątkowej, jako przestępstwa przeciwko własności społecznej, ściganego z art. 199 i 201 kk. Zastosowanie mają natomiast postanowienia art. 204 dotyczącego zagarnięcia cudzego mienia ruchomego, zagrożonego sankcją pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat, art. 208 dotyczącego kradzieży z włamaniem, art. 212 mówiącego o *zniszczeniu, uszkodzeniu lub uczynieniu niezdatnym do użytku zagarniętego przedmiotu* oraz art. 205, którego brzmienie warte jest przytoczenia:

Kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem, za pomocą wprowadzenia w błąd, lub wyzyskania błędu podlega karze. Porównajmy ten przepis z art. 78 ustawy z 15.II.1962 r. stanowiącym, iż:

Kto będąc właścicielem lub użytkownikiem zabytku nie zabezpieczy go przed zniszczeniem, ewentualnie uszkodzeniem, podlega karze, a także z akapitem 6 Instrukcji Episkopatu Polski o ochronie zabytków i kierunkach rozwoju sztuki kościelnej z 16.IV.1966 r., w którym czytamy Rządcom kościołów przypominamy, że nie są oni właścicielami, lecz tylko stróżami i opiekunami dzieł sztuki sakralnej, znajdujących się w obiektach powierzonych ich pieczy. Dlatego w żadnym wypadku nie wolno im najmniejszych nawet dzieł sztuki przenosić do innych kościołów, zabierać ze sobą na inną placówkę, sprzedawać lub darowywać. Dzieła takie należy zabezpieczyć przed kradzieżą i zniszczeniem, a jeśli ich stan nie pozwala na ekspozycję w kościele, przechowywać w odpowiednim pomieszczeniu lub przekazać muzeum diecezjalnemu.

Przywołane przepisy ujmują przedmiot ochrony jako mienie o wartości wymierzalnej (*praetium communis*), jako dobro kultury, którego zniszczenie lub uszkodzenie podlega karze przewidzianej ustawą, wreszcie jako *res sacra* w rozumieniu przepisów prawa kanonicznego i własność kościelną w szerokim rozumieniu tego słowa. Art. 205 kk wypełniają znamiona stanu faktycznego nader często występującego, gdy sprzęt lub mebel kościelny zostaje zamieniony przez dobrze zorientowanego w jego wartości zbieracza lub handlarza antyków na „nowoczesną” tandetę, za zgodą księdza, nie zdającego sobie sprawy z oszukańczego charakteru takiej transakcji, z tym że przestępczemu zaborowi cudzego mienia, odpowiada tu wykroczenie księdza przeciwko przepisom prawa kościelnego i *Ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach*.

Ponieważ zmiany w liturgii posoborowej oraz modernizacja wnętrza kościelnych w wyniku odwrócenia ołtarza „versus populum” spowodowała usuwanie z kościołów „nieaktualnych” mszałów i tablic ołtarzowych, rzeźb drewnianych, wizerunków świętych, a nawet niektórych szat, należy w sposób zdecydowany przypomnieć ogółowi duchowieństwa i służbie kościelnej cytowany przepis instrukcji z 1966 r. Należy również podkreślić, że pojęcie *sacrilegium*, którego ostrze zdaje się ulec stepieniu wobec laicyzacji społeczeństwa, dotyczy odpowiedzialności za oddanie w niepowołane ręce niektórych sprzętów i aparatów kościelnych. Tłumaczenie działania w tej mierze modernizacją wnętrza jest nieporozumieniem, gdyż prawo kościelne wyraźnie określa zakres i przedmiot wprowadzanej do kościoła sztuki, przeciwstawiając się zdecydowanie przedmiotom tandetnym, seryjnym, takim jak figury gipsowe, sztuczne kwiaty,

aureole z lampek, ozdoby z folii, papier-maché i malowane płótna dekoratorskie.

Wracając do zagadnienia przestępczego zagarnięcia mienia kościelnego, podkreślić trzeba aspekt antyspołeczny takiego działania. Większość kościołów i ich wystroju — jako dobro kultury — podlega ochronie z mocy przepisów ustawy z 1962 r. o ochronie dóbr kultury. Art. 1. ustawy mówi, że *Ochrona jest obowiązkiem Państwa i powinnością jego obywateli*. Zagadnienie czy ta część mienia kościelnego jest czy nie jest mieniem społecznym, wydaje się więc co najmniej dyskusyjne. Ochronie podlegają nie tylko obiekty wpisane do rejestru zabytków, ale i inne, jeżeli ich wartość zabytkowa jest oczywista, stąd sprawowanie praktycznej ochrony przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, a w określonych wypadkach przez organy ochrony prawnej nie napotyka na prawne ograniczenia. Znacznie natomiast rozszerza się zakres obowiązków ciążyących na duchowieństwie, władzach diecezjalnych i służbie kościelnej. Muzealny charakter wnętrza niektórych świątyń powoduje nasilenie ruchu zwiedzających, nie kontrolowanego tak ściśle, jak w muzeach. Przepelnienie wnętrza kościelnych podczas nabożeństw, pustka otwartego ciemnego wnętrza w innych godzinach stwarza możliwości niemal bezkarnego zaboru przedmiotów, takich jak lichtarze, krucyfiksy, relikwiarze, niektóre paneau malarskie. Sprzyja temu również brak inwentarzy zasobów majątkowych znajdujących się w kościele, a często brak rozeznania księdza w tym zasobie. Przeprowadzenie inwentaryzacji, której wzorzec zaczerpnąć można z pracy J. St. Pasierba *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, jest zadaniem pierwszorzędnej wagi, którego wykonanie powinno, tam gdzie to jest możliwe, przebiegać równoległe z wnioskowaniem o wpisaniu do rejestru zabytków cenniejszych przedmiotów znajdujących się w kościele. Wpis taki w niczym nie uszczupla praw Kościoła do mienia mającego wartość artystyczną, kulturalną bądź naukową, zapewnia natomiast możliwość korzystania z konserwacji fachowymi siłami i środkami konserwatorskimi.

Oddzielnym zagadnieniem jest ochrona tych wartości w budowach sakralnych, które na skutek zmian demograficznych i zniszczeń wojennych pozbawione zostały funkcji wynikającej z istnienia skupiska mieszkańców. Kościoły takie zamknięte stale lub otwierane tylko kilka razy do roku ulegają zniszczeniu nie tylko na skutek działania sił przyrody, lecz padają łupem złodziei. Istnienie rynku zbytu, w którym nabywca, a często są nimi muzea, PP „Desa” i antykwariaty, nie zawsze zwracają uwagę na pochodzenie obiektu, co do którego „może zachodzić domniemanie, iż został nabyty w drodze przestępstwa”, wymaga ścisłego współdziałania wszystkich ludzi dobrej woli w dziedzinie ochrony dóbr kultury. Dlatego też, choć należy liczyć na współdziałanie prawa w dziedzinie ochrony zabytków, pamiętać należy, że *ars non habet osorem nisi ignorantiem*. Uświadomienie całemu duchowieństwu, a za jego pośrednictwem ogółowi wiernych wartości wnętrza kościoła nie tylko jako Domu Bożego, ale jako „skarbcza sztuki” (Konst. Sob. Wat. II), świadectwa przeszłości, nawiązującej się kultury i historii narodu, nie jest najmniej ważnym z zadań seminariów, zjazdów i konferencji duchowieństwa oraz działalności naukowej placówek zajmujących się zagadnieniami sztuki sakralnej.

dr Jan Piotr Pruszyński
Instytut Państwa i Prawa PAN
Warszawa

During the 2nd World War Polish churches suffered great damage due to regular plunder by the Nazis. The author discusses regulations of the Penalty Code and Law on the protection of the cultural property and on museums with regard to robberies of works of art in the recent years. He quotes and compares recommendations of the Instruction of the Polish Episcopate on the protection of monuments of art and trends of the development of sacral art since 1966. Attention is paid to the fact that according to the Instruction, church administrators are not owners but only guardians and patrons of works of art found in the buildings that are under their care. Post-consiliar liturgy, i.e. turning the altar round to the congregation, has resulted in an extreme desire to modernize church interiors, which quite often was, against the idea of monuments protection. This, in the author's opinion, is a misunderstanding, as the church law clearly opposes the introduction of any shoddy things into the decor of sacral

interiors. Museum-like church interiors offer much temptation for thieves. Therefore, it is an urgent task to draw detailed inventories describing particular works of art in such a way that the church administrator could know what he possesses and what he is to protect on the one part, and on the other, to facilitate for himself and prosecution bodies to recognize and to recover robbed works of art. All works of art in sacral buildings should be put into a register of voivodship monuments conservator, which ensures their legal protection and — in the case of outstanding artifacts — financial aid of the state for their conservation. The author emphasizes the fact that the clergymen should be made aware of high cultural values of works of art when they are still students at seminars. The full knowledge of the cultural value of monuments and, consequently, care and their protection, are the best guarantee of its safe-guarding against robbery and destruction.

ZYGMUNT ŚWIECHOWSKI

ZŁOTY MEDAL EUROPEJSKIEJ NAGRODY ZA KONSERWACJĘ ZABYTKÓW DLA ZAMKU KRÓLEWSKIEGO W WARSZAWIE

W dniu 30 października 1981 r. na Zamku Królewskim w Warszawie miała miejsce podniosła uroczystość. Na ręce prof. Aleksandra Gieysztora, dyrektora zbiorów zamkowych przekazany został Złoty Medal Europejskiej Nagrody za Konserwację Zabytków, doręczony w związku z ukończeniem odbudowy tego wybitnego pomnika polskiej historii i kultury.

Odniesienie Zamku Królewskiego jest okazją do podania garści informacji na temat tej międzynarodowej nagrody, cieszącej się znacznym prestiżem w kołach związanych z ochroną dóbr kultury tak na Zachodzie, jak i we wschodniej części naszego kontynentu. Europejska Nagroda za Konserwację Zabytków została ustanowio-

na przy hamburskiej Fundacji F.V.S. (Freiherr von Stein i Friedrich von Schiller — tak odczytuje się intencję skrótu). Fundacja ta została powołana do życia dzięki wielkodusznej inicjatywie i środkom senatora dr. h.c. Alfreda Toepfera wraz z siostrzaną Fundacją Jana Wolfganga Goethego. Pięćdziesięciolecie tych zasłużonych dla kultury placówek minęło w grudniu 1981 r., a jubileuszowe obchody na wielką skalę i związana z nimi sesja odbyła się w końcu marca 1982 r. Wiele nagród zabezpieczonych w ramach fundacji wyróżnia praktycznie wszystkie ważne dziedziny kultury zarówno w jej przejawach artystycznych, jak i naukowych, m.in. literaturę, sztuki plastyczne, teatr, architekturę, urbani-

1. Awers Złotego Medalu Europejskiej Nagrody za Konserwację Zabytków (fot. M. Bronarski)

1. Obverse of the Medal of the European Award for Monuments Conservation

2. Rewers Złotego Medalu Europejskiej Nagrody za Konserwację Zabytków (fot. M. Bronarski)

2. Reverse of the Medal of the European Award for Monuments Conservation